

IDENTITATEA NAȚIONALĂ, O SENSIBILITATE LATENTĂ A MODERNITĂȚII (SECOLELE XVIII-XX)

Națiunea a reprezentat unul dintre cele mai puternice modele de unitate, o mare sinteză a solidarităților moderne. Procesul de desacralizare specific lumii moderne a făcut, ca treptat națiunea să câștige prestigiu în fața tradiționalei forme de unitate imperială! După ce vreme de secole de la constituire statul era un vultur cu *două capete* - puterea laică și cea ecleziastică -, modernitatea a vrut ca din cele două capete ale vulturului să facă unul, adică să fie adus totul sub semnul unității politice. Poporul/Națiune a întruchipat, de două secole încoace, aspectul marii identități colective sub formă de simbol comun, a stimulat o exaltare a unei comunități nu numai sociale, ci și politice. Statul/națiune a devenit odată cu secolul al XIX-lea "expresia privilegiată a unității"¹.

Inspirată de gândirea politică a veacului al XVIII-lea națiunea a devenit locul de naștere al unității politice moderne, care face să se simtă solidari oameni sau grupuri ce trăiesc în același timp și spațiu, care le face posibil traiul împreună, prin acceptarea acelorași valori și instituții². Filosofii veacului Luminilor au conceput ideea de națiune în interiorul progresului istoriei, dar și al ideii de umanitate în care națiunile trebuie să se integreze ca veritabile individualități. Fascinația sa a constat în vocația de instrument simbolic și mitic al conștiinței istorice și politice, păstrând până în zilele noastre o *legitimătate emoțională* la fel de puternică!³. Ideea de națiune a fost exaltată în numele libertății și al pluralității; ea justifica apărarea, mai întâi contra opresorului, a cărui listă a fost lungă: Imperiul, Biserica romană, Vechiul Regim, colonizatorii, dar și contra liberului schimb sau a tradiției, contra regionalismului sau a mondialismului contra clericalismului sau ateismului etc⁴.

Națiune, libertate, universalitate. Între 1770 și 1830 termenul de *națiune* s-a impus ca unul dintre conceptele esențiale ale discursului politic, asociat noțiunii de *libertate*. Națiunea a reprezentat o idee care s-a plasat în inima marilor forme de emancipare politică pe care lumea europeană a cunoscut-o la sfârșitul secolului al XVIII-lea: emanciparea de puterea colonială (revoluția americană), aristocratică (revoluția franceză), emanciparea de puterea imperială (revolta germană împotriva ocupației napoleoniene)⁵. "Vocabularul" național a devenit, prin intermediul ideologiilor naționale fundamental revendicativ. Lupta pentru *suveranitatea poporului* a marcat începutul erei mobilizărilor politice moderne. Națiunea a fost proclamată ca *actor politic* în 1789, pentru că Revoluția a consacrat simbolic o ruptură fundamentală cu Vechiul Regim, proclamând legitimitatea politică a voinței generale. Noua legitimătate politică nu a fost fondată numai pe tradiția dinastică și religioasă, ci și pe principiul suveranității popoarelor formulat în articolul 3 al *Declarației drepturilor omului*, unde se afirmă explicit că *principiul întregii suveranități rezidă esențial în națiune*⁶. Voința generală capătă treptat, un rol creator în domeniul politic și deplasează suveranitatea dinspre monarh spre voința colectivă, cea a poporului. Gândirea revoluționară a făcut din națiune un subiect de drept. Proprietară a suveranității, națiunea devine *sursă a tuturor puterilor, care nu pot fi exersate decât în numele ei*. Puterea politică era asemănată de Tocqueville, avansând o comparație biologică, cu "forța vitală și invizibilă", cu *inima* care asigură viața națiunii⁷.

¹ Grigore Georgiu, *Națiune, Cultură, Identitate*, București, Ed. Diogene, 1997, p. 52-53, 118. Cf. Lucian Boia, *Pour une histoire de l'imaginaire*, Paris, Les Belles Lettres, 1998, p. 41 și 166.

² Dominique Schnapper, *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Paris, Éditions Gallimard, 1994, p. 59. Gérard Noriel, *État, nation et immigration. Vers une histoire du pouvoir*, Paris, Éditions BELIN, 2001, p. 88. Simona Nicoară, *Națiunea modernă, Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj- Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 197.

³ Benedict Anderson, *L'imaginaire national. Réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme*, Paris, La Découverte, 1996, p. 18-19. (Préface).

⁴ Gil Delannoi, *Sociologie de la nation. Fondements théoriques et expériences historiques*, Paris, Armand Colin/HER, 1999, p. 76.

⁵ G. Noriel, *op. cit.*, p. 90.

⁶ *Ibidem*. D. Schnapper, *op. cit.*, p. 13-14. François Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, București., Ed. Humanitas, 1992, p. 9.

⁷ Georges Burdeau, *Nation*, în *Encyclopædia Universalis*, Corpus 16, Éditeur à Paris, 1989, p. 8. Bernard Charbonneau, *Prométhée réenchaîné*, Paris, Éditions La Table Ronde, 2001, p. 30-31. F. Furet, *op. cit.*, p. 187.

Libertatea pentru națiune este asigurată de puterea Statului. Personalitatea distinctă a națiunii trebuie să se consolideze într-un singur stat... o cârmuire conștientă, unitară și specifică⁸. Relația dintre națiune și libertate a devenit congenitală: pentru toate popoarele modelul național a fost mai întâi mijlocul de a acceda la libertatea colectivă, la independență și integritate teritorială. Dar, națiunea a avut, pe lângă o vocație unitară și libertară, ci și o generoasă deschidere spre lume. Proiectul național a fost totdeauna conceput ca *universal*, nu numai în ceea ce este destinat tuturor ce sunt reuniți în aceeași națiune, ci și pentru că depășește particularismele, fiind susceptibil de a fi adoptat de întreaga societate omenească. *Universalitatea*, a fost deci este *orizontul ideologiei libertății și al egalității, fondatoare a ideii de națiune*⁹.

În secolul al XVIII-lea moartea fizică sau, mai ales, simbolică a monarhilor a constrâns pe noi "antreprenori" ai politicii, să caute un nou principiu suprem unificator, o valoare esențială, un ideal mai cuprinzător, în mitul națiunii. Această fascinantă unitate colectivă, națiunea modernă, superioară tuturor formelor de unitate ce au precedat-o, a devenit noua instanță mesianică a salvării colective! Națiunea modernă a însemnat, de fapt, continuarea aspirației unității și a solidarității colective, coordonate perene ale vieții sociale, hrânite de milenarismul popular. La această miză politică s-a adăugat și una economică! Exigențele revoluției industriale au impus omogenizarea societății, până atunci fracționată și în mare parte analfabetă¹⁰. Atâta vreme dogmatizate de religii, valorile unitare și universale intră pe ușa din față a ideologiei și politicii moderne pentru a sprijini căile originale ale punerii în operă a ideii naționale și democratice. *Pasiunea democratică* modernă a tins la sfârșitul secolului al XVIII-lea, - în vâltoarea revoluționară pariziană - spre estomparea diferențelor în interiorul cetății, spre creuzarea concepțiilor sociale și politice opuse, criticate drept reflexe istorice. Ea s-a acomodat atunci cu *pasiunea națională* pentru o grandioasă unitate politică, pe care ideologiile au îmbrăcat-o în hainele mitologiei, utopiei, mesianismului, pentru a o face fascinantă¹¹. După Marea Revoluție din 1789, însă, care a suscitat prin exemplul său revendicări naționaliste de-a lungul Europei, apoi în lumea întreagă, s-a deschis problema tensiunii între universalismul națiunii civice și particularismele entice și naționale! Altfel spus, odată cu începutul "vârstei naționalismelor," în sensul revendicărilor etnice de a crea o națiune independentă, s-a născut *paradoxul între naționalitate și cetățenie*, între autonomie culturală și suveranitate politică¹².

Arborele genealogic al națiunii. Mitologia națiunii are ca nucleu central mitul unității, formarea unei națiuni fiind concepută drept "*restaurarea unei unități pierdute de-a lungul secolelor*"¹³. Conștiința unei unități preexistente se ancorează în istorie, coborând până la originile ei cele mai îndepărtate. *Arborele genealogic* al națiunii coboară până la Vârta de Aur a începuturilor considerată fondatoare a unității. Pe firul vertical al timpului unitatea națiunii apare ca o ereditate care trebuie păstrată de către fiecare generație în parte! Pentru că fiecare generație a națiunii este ramura tânără a unui copac bătrân, milenar! Unitatea națiunii înseamnă unitatea oamenilor și a patriei lor.

Națiunea este incontestabil o realitate istorică, dar și un proiect ideal, un mit care a populat imaginarul colectiv. Tocmai pentru că "*nimeni n-a văzut niciodată națiunea, ea se simte prin experiență. Națiunea nu este un fenomen direct observabil, ea se relevă prin sentimentele care se poartă și atitudinile pe care ea le suscită*"¹⁴. Națiunea este o reprezentare ideală pe care indivizii și-o fac despre *ființa colectivă* pe care o constituie împreună, este un mit modern. Națiunile, precum indivizii, când evoluția lor pare amenințată de anumite evenimente, caută în trecutul lor argumente pentru a se liniști în ceea ce privește prezentul și viitorul lor. A desemna identitatea națională înseamnă a marca teritoriul și frontierele sale, a defini raporturile cu "ceilalți," a forma imaginile amicilor și ale dușmanilor, ale aliaților și ale rivalilor. A crea identitate națională înseamnă a conserva și modela amintirile trecutului, a proiecta asupra viitorului speranțele, dar și resentimentele! Invocarea

⁸ *Unirea este împlinită, Națiunea Română este fundată*, spunea Cuza în discursul său din 11 decembrie 1859. Apud M. Lazăr, *op. cit.*, p. 108. I. Maniu, *Noi privim în înfăptuirea unității naționale un triumf al libertății omenești. Discurs rostit la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în Oratori și elocință românească*, p. 114.

⁹ D. Schnapper, *op. cit.*, p. 48. G. Noriel, *op. cit.*, p. 90. Bernard de Montferrand, *La vertu des Nations*, Paris, Hachette, 1993, p. 26 și 29; 54. D. Schnapper, *op. cit.*, p. 50.

¹⁰ Guy Hermet, *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, Paris, Éd. du Seuil, 1996, p. 15.

¹¹ Mondher Kilani, *Introduction à l'anthropologie*, Éd. Payot Laussane, 1992, p. 226 și 245-246.

¹² D. Schnapper, *op. cit.*, p. 75.

¹³ W. E. Mühlmann, *Messianismes révolutionnaires du tiers monde*, trad. par Jean Baudrillard, Paris, Gallimard, 1968, p. 306.

¹⁴ G. Burdeau, *op. cit.*, p. 5.

epocilor în care s-a cristalizat sentimental național a dat naștere unui gen aparte, care nu are în comun cu istoria decât numele, în care fiecare generație își clădea trecutul național în felul și culoarea proprii; iar acest trecut este aidoma mereu, de vreme ce era o moștenire comună, și totodată diferit, de vreme ce era proprietatea fiecărei generații¹⁵. Reprezentarea națiunii românești a fost legată de efortul istoriei, de lupta între forțele unificatoare, ale convergenței, ale coeziunii și cele care dezbină, dispersează disociază, luptă în care triumfă *duhul de unire* (M. Kogălniceanu); “strămoșii noștri au vroit să fim ardeleni, munteni, moldoveni și nu români; rareori ei au venit să se privească între dânsi ca o singură și aceeași nație; în neunirea lor trebuie să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute”¹⁶. Iată, de ce, națiunea trebuie să îmbrățișeze pe cei ce sunt “frați de cruce și de sânge și de limbă și de legi. Idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale, a limbei strămoșești și a bisericii naționale. Este o *Dacie ideală aceasta!*”¹⁷.

Trecutul națiunii apare ca o istorie *vie* -deși generațiile și epocile invocate nu mai există - în sensul că toate acestea trăiesc doar în memoria istorică într-un prezent perpetuu. “Istoria, spunea Mihail Kogălniceanu în *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională*(1843) scoate din morminte pre strămoșii noștri și ni-i înfățișază ca vii înaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate nărvurile lor. Ea, dară, ne leagă cu vecia, puind în comunicație semințiile trecute cu noi, și iarăși pre noi cu semințiile viitoare”¹⁸. Istoria apare ca un vast depozit de experiențe, la care umanitatea accede, mai ales, prin intermediul istoriografiei. Trecutul este certitudinea solidarității de familie, de neam, de națiune, iar “*întâmplările și faptele strămoșilor noștri (...) prin moștenire sunt ale noastre.*” Istoria este *memoria faptelor* trecute care se unesc cu cele prezente, dar este și *cartea de căpetenie*, de înțelepciune și învățătură, căci “*cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte*” au efecte moralizatoare: “*să insuflă în inimă dorința spre bine și spre virtute, să deștepte la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte*” (M.Kogălniceanu)¹⁹.

Strămoșii sunt părinții națiunii, ale căror fapte sunt modele de virtute și de comportament. *Slava strămoșilor* a fost o condiție a *deșteptării românilor* în “primăvara popoarelor”, la 1848!²⁰. Panteonul marilor conducători ai românilor a avut menirea să întrețină încrederea în virtutea eroică a națiunii, încredere necesară în momentele de criză: pe scena istoriei se poate vedea cel mai bine cum se perindă *modele însuflețite de virtute*, spunea I. Heliade-Rădulescu. Poporul face istoria națională nu *biografia domnilor*; el este *izvor al tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără de care stăpânitorii n-ar fi nimic*, susținea M. Kogălniceanu. Pașoptiștii moldo-vlahi și transilvăneni au denunțat și ei privilegiile și inegalitatea seculară a poporului, constituindu-se cu entuziasm în *legatari ai națiunii întregi*²¹. Poporul în sens politic încarna pentru ei valori fundamentale și permanente fiind sinonim națiunii. Pentru pașoptiști, entuziaști ai ideilor liberale democratice, națiunea era, în principiu, ansamblul de cetățeni ce-și exercitau severanitatea în Stat! Dar, marea duioșie romantică s-a îndreptat către poporul/tăran. “Înălțarea plebeianismului la putere” însemna pentru Nicolae Bălcescu “întregirea românului, vecinul, serful Veacului de Mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean, de nație.” Numai că, în sens social, *poporul clasă* reprezenta o parte a populației, lipsită de drepturile de drepturile și de bunurile pe care ei înșiși le produceau²². Investit în sfera politică acest mit al poporului-națiune a avut, pe de-o parte, o funcție de integrare, prin faptul că asigura coeziunea spirituală a comunității naționale, supusă permanent efectului coroziv al rivalităților de interese; pe de altă parte, se poate vorbi de o funcție disciplinară, pentru că sacralizând puterea națiunii se poate face din forța ei o autoritate incontestabilă²³.

¹⁵ S. Nicoară, *op. cit.*, p. 118-123.

¹⁶ *Oratori și elocință românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1985, p. 79.

¹⁷ Mihai Eminescu, *Publicistică. Referiri istorice și istoriografice*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1990, p. 52. L. Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Ed. Humanitas, 1998, p. 44-47.

¹⁸ M. Kogălniceanu, *Profesie de credință*, București, Ed. Tineretului, 1962, p. 122-143; *Oratori și elocință...*, p. 76-77.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Vezi Georghe Lazăr, *Slava strămoșilor și deșteptarea românilor*, Discurs din 1819, apud *Oratori și elocință românească*, p. 29.

²¹ *Ibidem*, p. 56, 79. Florian Roatiș, *Pașoptismul. O filosofie românească a istoriei*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2001, p. 83; 181. A. Roman, *Le populisme Quarante-Huitard dans les Principautés Roumaines*, p. 8.

²² Florian Roatiș, *Pașoptismul. O filosofie românească a istoriei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 165. Andreia Roman, *Le Populisme Quarante-Huitard dans les Principautés Roumaines*, Éd. Fondation Culturelle Roumaine, 1999, p. 9.

²³ *Introduction aux méthodologie de l'Imaginaire*, dir. J.Thomas, Paris, Ellipses, 1998, p.33.

Națiunea s-a fixat în conștiința colectivă pe baza voinței de solidaritate colectivă, pe propensiunea de a fi conduși de cineva, pe voința - de intensitate variabilă, este drept! - de a obține șanse de partea celui care le oferă etc.²⁴. Națiunea modernă este imaginea unei *voințe unice și ordonate*, care substituie miriadele de voințe egoiste și divergente ale comunității sociale. Ea este percepută ca un *catalizator* care transformă masa informă și atomizată de indivizi într-un grup conștient și solidar. Contopirea voințelor devine normă, încălcarea acestei norme este o impunitate! Voința națională poate fi considerată *causa movens* a națiunii cu sens integrator, dând "un dinamism secret, un sentiment de necesitate irezistibilă" comunității naționale²⁵. Națiunea *una și indivizibilă* este voința colectivă de a exista ca popor suveran. Percepută ca *personalitate* imaginară, ea este o valoare colectivă, în suita de valori sociale, istorice, juridice, etice etc. Națiunea este, de fapt, *purtătoarea* valorilor sociale, o unitate a voințelor, o subordonare a tuturor scopurilor parțiale unui scop unic! Națiunea este *o lume proprie de valori*, care își are propriul scop, concurent, dar și cooperant cu ale celorlalte²⁶.

Patria fiilor națiunii. Pe la începutul veacului al XIX-lea patria are, deja, un sens colectiv: poporul, pământul limba, râvna de patriotism înseamnă apărarea acestor simboluri, căci patria are semnificație ideală, înseamnă pământul oamenilor liberi și fericiți sub protecția lui Dumnezeu. Extinderea semnificației sociale a patriei la tot poporul traduce o fortificare a solidarităților bazate pe interesul politic al libertății și al emancipării. Dragostea înfrățită a tuturor compatrioților, cugetarea generală la *foloasele obștii* este o viziune întâlnită și în memoriile boierești de la începutul veacului XIX. Un manuscris anonim de la începutul secolului al XIX-lea desemna patria drept "petrecerea cea politicească, adică soțietatea celor ce lăcuiesc împreună, întrebuințați și împărțășiți unul de către celălalt, care întrebuințare leagă dragostea, interesele și folosurile obștii, arătând pă acea adunare că este *un trup întocmit de mădulari*"²⁷. Pentru cosmopoliți, însă, dragostea pentru patrie era dragostea pentru lumea întreagă, așa încât toți oamenii sunt compatrioți; "patriotul cel bun nu este fanatic, gândea Heliade Radulescu, el este iubitor de oameni și știe că natura nu cunoaște neamț, englez, francez, grec sau român, ci numai om"²⁸. Patria devine valoarea absolută, mai presus de idealului creștin și cel al autorității temporale, ca reflex al secularizării. Ea este legată, însă profund de spiritul religios, pentru că patria evocă *dragoste înfrățită* pentru unirea înfrățită, iar lauda patriei și a strămoșilor evocă *rudenia* între membrii comunității. *A sluji cineva patriei sale și a păzi dreptățile ei și a iubi pe patrioții săi este una dintre datoriile neapărate*²⁹. Dacă înainte de veacul XVIII "folosul patrii" se identifica cu "folosul domniei", patria începe să însemne pentru elita românească forma supremă de agregare socială. Pentru că *fiul patriei fi-va domn ș-al ei părinte* (Gh. Asachi), conducerea politică a patriei fiind încredințată în mâinile fiilor ei³⁰. A fi de folos patriei însemna a aduce fericirea colectivă(de obște). Asociată ideii de folos s-a cristalizat ideea datoriei, a responsabilității față de patrie; "patrie în ochii națiilor civilizate nu este numai țara și locuitorii, ci adevărata patrie o fac instituțiile și așezămintele sociale, interesele și trebiile care întemeiază fericirea de obște a tuturor concetățenilor"³¹.

Patria este o *valoare politică*: bunul comun, *moșia, mormântul strămoșilor*, ce trebuie apărute, este o valoare morală: altarul jertfei supreme. Iubirea de patrie nu este numai "iubirea brazdei, ci și a trecutului"³². Problema unității, a originii și continuității pe pământul patriei trece dintr-o stare confuză a conștiinței colective într-un subiect de cultură și de politizare. Astfel, "neamul se preface din popor sau națiune"(Alec Russo). Încă din 1802 se atribuia patriei sensul de comunitate generală a

²⁴ Cf. Hans Freyer, *Les fondements du monde moderne*, Paris, Payot, 1965, p. 77-79.

²⁵ Raoul Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Paris, Éd. du Seuil, 1986, p.142. E. Gellner, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, p. 87-88. *Națiunea română. Geneză. Afirmare, Orizont contemporan*, coord. Șt. Ștefănescu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 13-14.

²⁶ G. Georgiu, *op. cit.*, p.126.

²⁷ Apud Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț, Explorări în cultura politică românească*, București, Ed. Nemira, 2001, p. 44.

²⁸ Apud Șt. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București., Ed. Minerva, 1986, p. 184.

²⁹ Vezi Idem, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990, p. 183-184 și 192; 194. G. Georgiu, *Națiune*, p. 130.

³⁰ *Ibidem*, p. 94; 197. D. Barbu, *op. cit.*, p. 110.

³¹ Citat din A. Florian, *Patria, patriotul*, apud. G. Georgiu, *op. cit.*, p. 130-131.

³² M. Eminescu, *Publicistică*, p. 324. Vezi, Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 85; 190.

locuitorilor, dar la 1821 “patria să chieamă norodul”, patrioții fiind opuși “tagmei jefuitorilor,” care erau... nepatrioți³³. Patrioții adoră cultura poporului, lirica patriotică abundă de epitele splendorii peisajului, dar ei văd și luminile și umbrele trecutului și prezentului. Pentru că mitul poporului/națiune vehiculează o realitate emoțională-de la recursul la origini, la convingerea de *popor ales*, dar și o atitudine de intoleranță etnocentrică, tradusă în sentimentul de a fi singuri *juști*, el impune drept virtute legitimă iubirea de patrie și de națiune.

Loc sacru și securizant patria hrănește, cinsteste și păzește pe fii săi, care, au datoria fiecare *cu ce mijloc a putea să-i fie de folos!*³⁴. Ideea sacrificiului pentru binele public (*de obște*) este prezentă în meditația politică de vreme ce patria înseamna tot poporul.

De altfel, jerfa în numele patriei, al bunăstării și fericirii colective este marele patriotism, opus egoismului local și trădării. În discursul revoluționar “rugăciunea patriei” (I. Heliade-Rădulescu), *jurământul* pentru patrie antrenează o stare de spirit militantă. Sentiment național devine fundamental *iubirea sacră de patrie - marele total al patriei, patria întreagă, patria comună* - este legată de libertatea politică, *slobozenia*³⁵.

Ideea “patriei mari” este creație spiritului revoluționar din preajma revoluției de la 1848: “marele total al patriei”, “patrie întreagă”(C. Negri), România (N. Bălcescu). “patria comună” (V. Alecsandri) au devenit idei forță ale ideologiei naționale. Sub aspect ideologic patria a devenit un principiu mobilizator de genul *Fiți, dar uniți*, evocând solidaritatea claselor sociale în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a evolua spre ideea unirii în sens național *într-o glăsuire și statornici întru toate, căci voi sunteți patria*³⁶.

Sacralizarea națiunii. Națiunea modernă nu s-a dezbărat în întregime de veșmintele vechi dominate de sacru. Sacrul, domeniul propriu al religiei, se perpetuează, este transferat unor noi valori supreme, Patrie, Națiune, Popor. În locul monarhiilor de drept divin, ea instalează un cult civic și popular. Legătura membrilor națiunii cu această *valoare transcendentă* se realizează prin ritualizări publice, căci fără transcendență nici o națiune nu este durabilă³⁷. Națiunea modernă apare ca imaginea unui corp spiritual, de aceea egalitatea sufletelor este asumată ca principiu³⁸. Forța religiei este aceea de a fi o formidabilă sursă generatoare de entuziasm și de adeziune, ce face să conveargă energia individuală cu cea colectivă spre un unic scop. Așadar, credința religioasă exprimă *unitatea și identitatea unei colectivități, pune în rituri forma sa de adeziune care va servi la păstrarea și renovarea unității unui grup social*³⁹. Ideea de sacru s-a născut, de fapt, odată cu agregările sociale și a fost inspirată de aspectul lor. Experiența sacralului înseamnă prezența divinului în lume, *prezența absentului* proximitatea invizibilului în *mijlocul vizibilului*. Sacralizarea națiunii poate fi apreciată ca un sistem solidar de credință și ritualuri relative la această referință sacră, care tinde să unească într-o comunitate morală pe cei ce aderă la ele⁴⁰. Această nouă instanță, națiunea modernă, este investită cu misiunea autorității politice, înălțată pe tradiție și legitimată prin credința politică, căci politica națională *recuperează pentru propriile sale ambiții dinamismul aspirațiilor religioase și ia formele unei religii*⁴¹.

Biserica este forța morală, sufletul unei națiuni, dar Națiunea s-a substitui Bisericii ca societate globală, suficientă ei însăși, secularizată. Națiunile europene, toate creștine, s-au identificat cu catolicismul, ortodoxia și protestantismul. Problema unității, ca unitate de credință, de această dată politică, revine prin ideea general admisă că *națiunile au o vocație în exclusivitate religioasă*; fiecare națiune invocă predestinarea și protecția divină, vocația mesianică, sentimentul religios de apartenență

³³ Idem, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, p. 97.

³⁴ Vezi, Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 191-195.

³⁵ Idem, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, p. 197.

³⁶ *Ibidem*, p. 194.

³⁷ G. Delannoi *op. cit.*, p. 40 și 105.

³⁸ *Ibidem*, p. 95.

³⁹ Emilio Gentile, *Le religioni della politica. Fra democrazia e totalitarismi*, Gius. Laterza & Figli, 2001., p. 10-11. D. Schnapper, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁰ Jean.-Paul Sironneau, *Sécularisation et religions politique*, Paris, Mouton, 1982, p.76-77. Marcel Gauchet, *Le désenchantement du monde. Une histoire de la religion*. Paris, Gallimard, 1985, p. 297.

⁴¹ J.-P. Sironneau, *op.cit.*, (citat din Julien Freund, *Les politiques du Salut*), p. 1.

la comunitatea națională, așa încât între religie și faptul național se instaurează o uniune care preia relația vechii alianțe între religie și dinastie⁴².

Comunitatea națională, ipostaziată ca instanță-divinitate devine obiect de respect și adorație. Adorația entității colective sacralizate se realizează ca *liturghie politică*. Rituri, sărbători, monumente etc, adaugă sau substituie *locurile* sacre și sărbătorile religioase vechi. Prin ritualizări sociale se realizează în fapt puntea dintre imanent și transcendent, se pune în act unitatea, comuniunea, absorbirea tuturor conștiințelor într-o forță mare și misterioasă! Cultul întreține în mod tradițional idealul sfânt, religios, care concretizează conștiința supremă a binelui, adevărului și justiției! Sărbătoarea națională este un *pelerinaj de pietate* pentru trecut, o purtătoare a unității morale a națiunii pentru viitor. Sărbătoarea de la Putna în cinstea lui Ștefan cel Mare din 1870 a avut un caracter religios și național: "căci lăcașul dumnezeiesc, mănăstirea Putna e fondată de erou (devenit *sfânt* național!) și acolo zac oasele sale sfinte"⁴³. Sentimentul religios, de devoțiune față de eroii națiunii se datorează faptului că *credea* într-o Ființă pozitivă, atotputernică și imensă dă un profund sentiment de siguranță atât în ceea ce privește prezentul, cât și viitorul. Cei mai mari monarhi ai trecutului sunt eroi naționali, domni drepti și toleranți: *Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, (al) lui Ștefan cel Mare, (al) lui Mihai Viteazul (...)* *Acești bărbați pentru mine, spunea Kogălniceanu, sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât (H)Anibal, decât Cezar; aceștia sunt eroii lumii, în loc de cei dintâi care sunt eroii patriei mele (...)* *Bătălia de la Războieni, izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât cele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de către români*⁴⁴. Eroii *martiri* dobândesc nemurirea, căci sângele lor *e sânge din popor. și numele lor e sacru în inimile noastre*, rostea Heliade Rădulescu *la înmormântarea celor căzuți la 19 iunie 1848*⁴⁵. Această imagine/icoană este atașată, așadar, unei încărcături simbolice și emoționale autentice, ceea ce explică excepționalul devotament și devoțiune până la sacrificiu, probat în numeroase momente istorice. (1848, 1916 etc.).

O cultură națională este cea care se impregnează de conștiința trecutului și de un proiect politic al națiunii, pentru că ea constă în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea istoriei și limbii, ca trăsături particulare ale existenței națiunii. Această existență originală și originală a națiunii se proiectează și asupra viitorului! "Trebuie să ne însemnăm, noi românii, reflecta la sârșitul secolului al XIX-lea A.D. Xenopol, că orice progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare, decât (dacă-*nn*) reflectează asupra naționalității noastre". Cultura națională este "legătura interioară" ce unește pe fiii națiunii, de aceea ea nu este un "program" arbitrar, ci este totdeauna definită ca o esență a vieții naționale, cea care menține vie conștiința de sine națională⁴⁶. *Se poate oare să moară corpul națiunii, când sufletul ei trăiește?* spunea retoric M. Eminescu, referindu-se la salvarea națiunii prin cultură⁴⁷. Pivotal orărei națiuni stă în identitatea culturală, pentru că ea reprezintă acel ansamblu coerent de simboluri, imagini, materializate în creații, care condensează spiritualitatea poporului. Doar printr-un imaginar identitar se conservă și se manifestă sentimentul de apartenență la comunitatea națională. Precum religia, conservarea și perpetuarea națiunii se realizează prin încarnarea valorilor naționale în realitatea cotidiană⁴⁸.

Instituțiile naționale sunt cele care formează caracterul, gusturile și moravurile unui popor, cele care inspiră acea ardentă iubire de patrie. Apartenența și sentimentul național izvorăsc tocmai dintr-o interiorizare a cunoștințelor, a normelor și valorilor comune, eficient realizată în primul rând prin școală. De la revoluția franceză din 1789 dascălii au fost institutorii națiunii. Sistemul educațional național este cel care furnizează criteriul de norme, cunoștințe comune, mediul comun care plantează

⁴² Jărtfă pentru țară... Iași, 1856, apud, Al. Jinga, *Alteritate și identitate național-confesională. Discursul unui cleric ortodox din România secolului XIX*, în *In memoriam Alexandru Dușu*, p. 119. Tendința naționalistă de a idolatriza națiunea a fost considerată o îndepărtare de spiritul creștin! Națiunea devenea o religie la rândul său, o religie secularizată. Concurența religie-națiune a *fracturat conștiința națională*, mai ales, în spațiul catolic european atins de contagiunea revoluționară din secolul al XIX-lea. R. Rémond, *Religion et Société en Europe*, p. 161.

⁴³ M. Eminescu, *Apel pentru serbarea de la Putna*, 1870, în *Publicistică*, p. 562-563.

⁴⁴ M. Kogălniceanu, *Cuvânt introductiv*, în *Oratori și elocință românească*, p. 63-64.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ A.D. Xenopol, *Scrieri sociale și filosofice*, p. 140. Anne-Marie Thiesse, *La création des identités nationales (Europe XVIIIe-XXe siècle)*, Paris, Éd. du Seuil, 1999; (Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XIX, Iași, Polirom, 2000), p. 10.

⁴⁷ M. Eminescu, *Publicistică*, p. 537. D. Schnapper, *op. cit.*, p. 138.

⁴⁸ *Ibidem*.

“rădăcinile” naționalismului. Conștientizarea existenței unui patrimoniu comun de cunoștințe și valori încurajează conștientizarea unității culturale⁴⁹. Romanticismul a văzut în literatură, (în toate genurile și speciile ei) expresia întregii ființe spirituale a națiunii. Publicarea literaturii naționale a devenit un proiect educativ, care să unească toate componentele sociale într-o conștiință a destinului unic național! Poezia lui Vasile Alecsandri vorbea “latinei ginte” de pretutindeni, Eminescu invoca valori tradiționale, opera lor dobândind semnificație națională. Literatura a fost remarcabil răspândită prin presă, care la noi, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea s-a autodefini ca fiind de vocație culturală națională, propunând o *disciplină intelectuală* tuturor românilor⁵⁰. Teatrul în limba națională aduna oameni din diferite straturi mentale, familiarizându-i pe toți cu virtuțile nației, însuflând tuturor interesul pentru trecutul și destinul ei. Teatrul a devenit locul de popularizare a istoriilor naționale, dramele istorice fiind cele mai prize de public! Aria patriotică *Va pensiero* din opera *Nabuco* de Giuseppe Verdi, prezentată la Scala din Milano în 1842 a făcut din teatru un podium al revoltei împotriva dominației străine, în cazul italienilor fiind vorba de austrieci⁵¹. Repertoriul dramatic inspirat din trecutul eroic a avut acest rol și în Principatele Române acum două secole: s-au scris și jucat piese precum *Dragoș, întâiul suveran al Moldovii* (1834), *Petru Rareș* (1837), *Lupta moldovenilor cu cruciații teutoni la Marienburg 1422*, (1847); aceasta din urmă, scria un cronicar al spectacolului, “a știut atinge și măguli cea mai delicată coardă a publicului. Un *ce* național, un *ce* al nostru (...) era fructul cel mai gustos ce avea a neîndulci așteptarea și iată, că, într-un vis, ni se înfățișează eroismul strămoșilor noștri.” I. Heliade-Rădulescu a insistat consecvent pentru îmbogățirea “bibliotecii teatrului” cu piese inspirate din “fapte mari și eroice” din trecutul național, iar George Barițiu spera că prin teatru românesc se va curăți “rugina ce din veac zace pe toate simțirile nației”⁵².

Progresul național se desfășoară de la o generație la alta, căci, “*nu este dat unei generații să înceapă și să întemeieze triumful unei credințe*,” aprecia N. Bălcescu, “*ci, ceea ce o generație a început, alte generații trebuie să sfârșească și să completeze*”⁵³. Pentru pașoptiști, ca Ion Ghica, progresul este “o condițiune a naturei fizice și morale,” căci numai el “este permis să sperăm ca societate și ca națiune”⁵⁴. Progresul se realizează prin știință, cultură, industrie, fiecare nație contribuind la *propășire* după puterile ei, deci diferit! Eschatologia națiunii este învăluită în mitul libertății și al mântuirii, dar și într-o mitologie războinică și revoluționară⁵⁵. Proiectele revoluționare, întotdeauna “vizionare”- sunt destinate unui mâine inaccesibil; ele prezintă o Națiune regenerată, populată de “oameni noi”, această reprezentare fiind un răspuns dat neliniștilor, speranțelor, viselor care bântuie conștiința oamenilor. “Mi se părea că pe mine m-a orânduit Dumnezeu să luminez neamul”, scria pașoptistul Heliade-Rădulescu, care se credea un Moise al românilor și care pretindea că a averizat, ca o Casandră dezastrele ce se puteau abate asupra națiunii: “profet nu înseamnă un individ ce citește în stele, (...) ci un om în virtutea minții sale ce are dreptul (datoria-n.n) de la Dumnezeu”⁵⁶.

Prezentul națiunii, mai ales în vremurile *tulburi* ale revoluției, apare ca o alteritate negativă în raport cu timpurile strămoșilor! Costache Negruzzi își denumea contemporanii *pigmei*, iar Mihail Kogălniceanu constata cu amărăciune că *întreprinderile noastre de azi* (1848!) *sunt modeste, insignifiante în raport cu cele ale strămoșilor noștri!* În aceeași idee, Nicolae Bălcescu se exprima cu nostalgie și patetism: *Dumnezeul Parinților noștrii ne-a părăsit!*⁵⁷. Romanticismul revoluționar a cultivat tonul profetic, despre o apropiată apocalipsă socială, propovăduind nevoia dezvăluirii ororilor din prezent, dar și pe cele din istorie. *Mântuirea națională* a însemnat în romanticismul politic “victoria binelui asupra răului” care va pune capăt *Celor optsprezece veacuri de suferință*, cum spunea Nicoae Bălcescu, sau Simion Bărnuțiu la 1848!

⁴⁹D. Schnapper, *op. cit.*, p. 40. J. J. Rousseau, *Considérations sur le gouvernement de Pologne* (1772), apud Bernard et Monique Cottret, *Histoire politique de l'Europe. XVIe-XVIIe-XVIIIe siècles*, Paris, Éd. Ophris, 1996, p. 222. Eeneș Gellner, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, Antet, 1997, p. 57-58; 62.

⁵⁰Al. Duțu, *op. cit.*, p. 65.

⁵¹A. M. Thiesse, *op. cit.*, p. 98-99.

⁵²Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 165-167.

⁵³Apud F. Roatiș, *op. cit.*, p. 214.

⁵⁴*Ibidem*, p. 218-219.

⁵⁵H. Freyer, *Les fondements du monde moderne*, p. 116.

⁵⁶I. Heliade-Rădulescu, *Descrierea Europei*, 1856, apud I. Em. Petrescu, *Configurații*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, p. 116. A. Roman, *op. cit.*, p. 27 și 76.

⁵⁷*Ibidem*.

Profilul identitar. Descrierile națiunii au conținuturi diferite; un teritoriu, o etnie, o limbă, o religie, o tradiție etc. Ideea de unitate politică, - de altfel foarte veche în istoria universală! - derivă, în primul rând, din cea de unitate etnică⁵⁸. Ceea ce constituie o etnie (neam) este o realitate naturală și etică, dar una care stă la "încheietura metafizicii cu istoria", adică "o unitate de soartă, de destin în timp, unitate pentru care pământ, sânge, trecut, lege, limbă, datini, obicei, cuget, credință, virtute, muncă, așezăminte, port, dureri, bucurii și semen de trăire laolaltă, stăpâniri și asupriri, constituiesc semne de recunoaștere, peceți, temelii (...) ce îngăduie oamenilor să se înțeleagă și să trăiască laolaltă"⁵⁹. Dincolo de componentele ei obiective, nici o națiune nu poate fi înțelesă fără ca membrii săi să aibă conștiința apartenenței comune. Noi, fii națiunii de pretutindeni, suntem de aceeași obârșie, de aceeași fire, cu o singură limbă și cultură și suntem încălziți de aceleași tradiții sfinte și de aceleași aspirații mărețe⁶⁰. Unității neamului îi corespunde nu numai o unitate genetică, ci și "unitatea pământului" - care la români, de pildă, este extinderea ideii de moșie - cea care stabilește legătura cu generațiile care l-au locuit succesiv în istorie! Spațiul/locul și timpul/vremea sunt două repere fundamentale ale mentalităților colective, adică mijloace pentru a putea așeza, situa un popor în niște coordonate proprii. Acest orizont spațio/temporal, inclus în constelația viziunii despre lume inspiră integrarea și implicarea poporului în istorie⁶¹.

Neamului, ca lume imaginară i se atribuie aspecte spirituale comune, anumite *rezonanțe ancestrale*. "Ființa" etnică apare cu un profil specific, cu articulații mentale și de gândire aparte⁶². Spiritul (sufletul) etnic trăiește într-o *formă condensată*, fiind supusă influențelor istorice. Firea poporului apare statornică și veșnică, de genul *Cum am fost, așa rămânem* (Mihai Eminescu, *Glossă*)⁶³. În ceea ce-i privește conștiința românească, Mihai Eminescu scria într-un articol din presă veacului său astfel: o conștiință de sine unitară: poate nici un popor care numără douăsprezece milioane nu are părțile sale atât de puțin diferite ca cel român. Limba..nu cunoaște dialecte, religia a rămas, cu toată sciziunea formală a bisericii, aceeași în sinea ei⁶⁴. Limba este una dintre elementele cele mai stabile, una dintre rădăcinile mitice pe care s-a fondat oricare ideologie națională. Când un naționalism a revendicat o limbă națională ea a trebuit inventată, de regulă considerând-o continuatoarea fidelă a unei limbi antice! Este cazul latinismului, *scumpă ereditate* a limbii române după opinia lui Timotei Cipariu⁶⁵. Interesul științific sau literar pentru cultivarea limbii a fost, mai ales în secolul al XIX-lea, o celebrare a ei; *Grammaire française* a lui Charles C. Letellier a inspirat, de pildă, o gramatică românească publicată în 1828 de Heliade Rădulescu, care vedea în nașterea gramaticii o trezire a conștiinței de sine a națiunii. Problemele ortografiei limbii române, elaborarea unei gramatici și a unui dicționar a revenit elitei lingvistice din *Societatea Academică*, înființată la 1/13 august 1867, devenită Academia Română în 1879⁶⁶.

Națiunea apare astfel ca un produs natural al istoriei. *Națiunea, Istoria a vrut-o!*, exclamau pașoptiștii, care au apreciat prioritar trecutul ca reper identitar. Discursul național de la 1848, cel de la Unirea Principatelor din 1859, cel de la 1918 au în comun această descriere a cadrului comun al istoriei voinței de a fi împreună a tuturor românilor din toate provinciile istorice românești! Vechea Dacie, formarea cvasi-concomitentă a statelor medievale românești și experiența legendară a "descălecatului," unitatea săvârșită la 1600 de Mihai Viteazul, cronicile slavo-române care amintesc

⁵⁸ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, București, Ed. Academiei RSR, 1972, p. 171.

⁵⁹ Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1991, p. 15 și 133.

⁶⁰ I. Maniu, *Noi privim în înfăptuirea unității naționale un triumf al libertății omenești*, Discurs rostit la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, în *Oratori și elocință românească*, p. 114.

⁶¹ *Ibidem*, 145-147.

⁶² Încercările de conturare a unei "dimensiuni românești a existenței", de a surprinde "prejudecățile ethosului originar" au venit, încă din veacul XIX, dinspre literați și filosofi, fiind tratate din perspectiva unor sensibilități politice și ideologice în mod diferit. C. Drăghicescu a încercat o *Psihologie a poporului roman*, C. Rădulescu-Motru a analizat *Românismul*, Vasile Pârvan a reflectat asupra *Gândurilor despre viață și moarte la daco-romanii din Pontul Stâng*, Ovid Densusianu s-a ocupat de *Viața păstorească în poezia populară*, Lucian Blaga de *Spațiul mioritic*, Ovidiu Papadima de *Viziunea românească a lumii* etc. apud M. Vulcănescu, *op. cit.*, p. 90.

⁶³ *Ibidem*, p. 101.

⁶⁴ M. Eminescu, *Publicistică*, p. 531. G. Noriel, *État, nation et immigration*, p. 90.

⁶⁵ Apud *Oratori și elocință românească*, p. 52.

⁶⁶ Apud I. Em. Petrescu, *Configurații*, p. 119. Mirela-Daniela Târnă, *Sprîjinirea culturii românești în viziunea Academiei Române. Donații și premii*, în *In memoriam Alexandru Dușu*, p. 187-188.

de țările și locuitorii lor au fost folosite ca argumente ale continuității voinței de apropiere a românilor, de clădire a unei unități căreia i se atribuie caracteristici naționale! Gheorghe Șincai scria la 1800 *Cronica românilor și a mai multor neamuri*, o manieră de abordare a trecutului care avea "să se precipite spre formula națională de istorie." "Românii sunt numiți *frați* ai istoriei, pentru a-i include în ființa unui singur popor, o iluzie retrospectivă fascinantă a trecutului în care generațiile trecute ar fi pregătît conștient marile acte de unitate națională!"⁶⁷.

Pentru națiunile europene aflate sub dominație străină necreștină religia națională a menținut și, favorizat conștiința singularității naționale. Biserica a devenit o *arcă* sau o *ancoră sfântă* a patriei, păstrătoare a sufletului național⁶⁸. Cultura sufletească a poporului până la mijlocul secolului al XIX-lea, în lipsa școlilor, a fost hrănită de instrucția oferită de ceaslov, cazanie, scrieri cu fond religios, dar și superstițios. Întreaga pedagogie bisericească ortodoxă încuraja "îzbăvirea sufletului" creștinilor, fiind mai puțin preocupată de viața practică a oamenilor⁶⁹. Ca urmare a prestigiului aparte pe care l-a avut în mentalitatea colectivă Biserica națională a reprezentat practic locul unic al sociabilității colective în lipsa unor cadre politice, așa cum în lipsa unor notabili instruiți, care să fie purtători de cuvânt ai națiunii, clericii au fost singura elită cultivată⁷⁰. Este cazul Transilvaniei până la revoluția de la 1848! Factorul religios n-a fost mai puțin determinant în dislocarea Imperiului otoman, precipitată de mișcarea de emancipare- pentru independență și pentru ortodoxie-a popoarelor creștine din Balcani la începutul secolului al XIX-lea: români, sârbi și bulgari. În statele naționale care s-au constituit după prăbușirea Imperiului otoman Bisericele ortodoxe au devenit autocefale și naționale.

Biserica ortodoxă a devenit Biserica națională pentru valoarea vechimii apostolice, pentru că este fixată în deprinderile poporului, cultivă limba națională, propagă sentimentele religioase și naționale. Articolul 21 din prima Constituție a României moderne fixa religia ortodoxă ca *religiunea dominantă a statului roman*⁷¹. "Cum este națiunea așa este și Biserica. Cei ce acuză biserica din trecut acuză națiunea, cei ce laudă biserica, laudă națiunea. Așa de strâns este în ortodoxie legată biserica cu națiunea"⁷².

Națiunea, ca realitate nu a apărut ca expresia unei comunități sociale întâmplătoare, ci ca o asociere contractuală pe baza unui principiu unificator care s-a perpetuat istoric, dar și ca o moștenire culturală. Națiunea este deci simbolul unei identități care trebuie să-i unifice pe toți cei ce se recunosc în ea: în timp ce Rousseau anunțase varianta contractuală, caracteristică filosofiei franceze, Herder susținuse varianta culturală, etnică și lingvistică, preferată de teoreticienii germani. Cu alte cuvinte, te naști german, dar alegi să fi francez. Însă, ori prin naștere, ori prin opțiune, trebuie să aparții unei națiuni. Naționalitatea rezidă esențialmente, nu numai din factorii etnici, lingvistici sau istorici, ci mai ales din *sentimentul identitar*, cel care o face capabilă să se modeleze în conștiințe și să se manifeste în afară. *O națiune este o conștiință națională (...)* conștiința a ceea ce ești și hotărârea fermă de a fi (...) *puterea cea dintâi a unui popor*, spunea I.I.C. Brătianu în 1918⁷³. Ca reper al unității și al solidarității colective, națiunea se întemeiază pe aderare voită, pe fidelitate, dar această voință se întemeiază și pe calcule, interese, pe teama de a nu rămâne sau de a nu fi în afara zidurilor. Naționalismul vizează unitatea socială, elementul cel mai securizant, de aceea orice atentat la adresa unității provoacă pasiuni ce pot atinge paroxismul! Această ideologie invocă protejarea unității interioare și a mândriei exterioare, ceea ce înseamnă că orizontul său ideologic vizează toată comunitatea, mai mult, chiar umanitatea!

Idee modernă de libertate și grandoare, națiunea înseamnă o proiecție a armoniei, a echilibrului și fuziunii colective. Indiferent de inegalitatea și exploatarea care poate exista în sânul ei ea rămâne o *camaraderie orizontală*; o *comunitate emoțională*, un bloc nefisurat care dă iluzia liniștitoare a forței și a reconcilierii; o imagine care "a învins fatalitatea spiritului local, a asigurat generalizarea spiritului modern în detrimentul aceluia haos confuz al intereselor individuale, ce

⁶⁷ L. Boia, *Două secole de mitologie națională*, Buc., Humanitas, 1999, p. 36

⁶⁸ S. Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, PUC, 1999, p. 155.

⁶⁹ Apud Dumitru, Drăghicescu, *Din psihologia poporului roman. Introducere*, Buc., Ed. Albatros, 1995, p. 292 și 299.

⁷⁰ R. Rémond, *op. cit.*, p. 154.

⁷¹ Al. Jinga, *Alteritate și identitate național-confesională. Discursul unui cleric ortodox din România secolului XIX*, în *In memoriam Alexandru Dușu*, p. 106-107.

⁷² *Ibidem*, p. 103.

⁷³ Apud Șt. Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie*, p. 189. *Dictionnaire du XIX-e siècle européen*, sous la dir. de Madelaine Ambrière, Paris, PUF, 1997, p. 795.

caracteriza epocile în care omul depindea de pământ, era înrădăcinat în el", scria istoricul francez, Jules Michelet, la începutul secolului al XIX-lea⁷⁴.

Națiunile au avut nevoie, așa cum arată durata lungă, de circumstanțe particulare, de crize, pentru a se forma și consolida. Națiunile moderne ascund o diversitate launtrică tocmai pentru că au apărut în istorie pe trasee istorice diferite, cu morfologii sociale diferite, cu o memorie istorică specifică, cu culturi și nivele de dezvoltare diferite⁷⁵. Elaborarea strategică a națiunilor a devenit obiectul ideologiilor naționale, care s-au specializat în închiderea deliberată în anumite orizonturi de viață națională și într-o sferă de afecte (mândrie, demnitate, eroism) pe care vrea să le controleze. De fapt, toate ideologiile au această nostalgie a orizontului închis, dar securizant, în fața diferențelor naționale pe care le tratează fără toleranță.

Dilemele actuale ale integrării europene se învârt tocmai în jurul conceptului de identitate națională, căci Europa unită, proiectul izvorât din timpul unei perioade de insecuritate ca Războiul Rece, sugera o nouă mare identitate, cea europeană, care să pună în umbră identitățile naționale, considerate anacronice. Numeroși analiști occidentali vedeau *Europa unită* ca o soluție pentru a pune capăt *Europei triburilor*!. Se afirmă că Europa națiunilor ar aparține trecutului, iar statul națiune, pilonul modernității ar fi asediat din interior și din afară de noul tip de civilizație care se afirmă! Numai că națiunea, această figură "stranie", acest *appendice mitologic*", trimis de unii la muzeul antichităților și-a manifestat virulența în diverse părți ale lumii⁷⁶.

Anticipările euforice ale construcției europene au fost contrazise de evoluțiile post-comuniste, care au încurajat tensiunea dintre logica integrării și cea a diferențierii naționale⁷⁷. Resemnificarea ideii naționale a însemnat întoarcerea popoarelor spre sinele lor ireductibil, chiar dacă globalizarea economiilor avansează, paradoxal, în plan opus are loc o întărire a specificității culturale. Numai că nevoia popoarelor răsăritene, de a-și regăsi identitatea pierdută sub cizma ideologiilor comuniste, trebuie regândită. Din perspectiva "eurocrațiilor" interesul pentru identitate apare depășit. competiția între identități diferite etnic, fiind considerată izvorul unor puseuri violente. Febra identității naționale a fost simulată chiar de tensiunile Războiului Rece, dar mai ales de prăbușirea sistemului comunist după '89! "Dispozitivul afectiv" al mentalității naționale s-a declanșat în climatul de deconstrucție generalizată, economică și politică post-comunistă și în atmosfera concurențială și de insecuritate care a urmat prăbușirii regimului comunist central și est-european⁷⁸.

Integrarea post-națională europeană a tins să devină în anii '90 o nouă religie universalistă, în fața căreia revendicarea identității naționale este percepută ca o formă de erezie. Nu este deloc sigur că omenirea va reuși să iasă din visul său de putere pe scară națională, să transfere degrabă și pe scară largă voința de putere națională asupra unei puteri internaționale! Post-modernitatea apare drept o criză a ideologiilor, a marilor ideologii, care își pierd coerența, ceea ce face din ce în ce mai dificilă stabilirea unor ierarhii convingătoare de valori⁷⁹. Ceea ce se petrece în Occident nu înseamnă ștergerea sentimentului național, ci, mai degrabă echilibrarea acestuia prin alte valori, precum cele ale individului. Se resimte zefirul unui nou umanism!⁸⁰. Climatul de după război a redeschis problema umanismului, care fusese prea intelectual! S-a simțit nevoia unui nou umanism, care să depășească limitele celui existențialist sau marxist ori creștin, și să cunoască omul care suferă, muncește, militează, moare etc⁸¹.

Schimbarea aerului timpului a fost ideologică, favorabilă curentului gauchist, iar în această schimbare războiul din Vietnam a avut un rol decisiv în irigarea politică a generațiilor din anii '60-'70! Dilatarea planetară, pe care a imprimat-o mișcarea protestatară nimbă de marxism-leninism, a favorizat înflorirea modelelor revoluționare exotice. Lupta națională contra "imperialismului

⁷⁴ D. Schnapper, *op. cit.*, p. 59. B. Anderson, *Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, trad. R. Oltean, I. Potrache, București, Ed. Integral, 2000, p. 13.

⁷⁵ G. Georgiu, *Națiune. Cultură. Identitate*, p. 56.

⁷⁶ B. Anderson, *L'imaginaire national*, p. 18 (Introduction).

⁷⁷ E. Gellner, *Națiuni și naționalism*, p. 191.

⁷⁸ G. Georgiu, *op. cit.*, p. 18-19. Vezi Alain Minc, *La vengeance des nations*, Paris, Grasset, 1990, p. 32-35; 40-49.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 34. Matei Călinescu, *Cele cinci fețe ale modernității*, București, Ed. Univers, 1995, p. 128. G. Georgiu, *op. cit.*, p. 89-92.

⁸⁰ Lucian Boia, *Două secole de mitologie națională*, p. 110-111.

⁸¹ Gabriel Matagrin, *Quiproquos sur la culture*, în *Notre Histoire*, nr. 193-194, nov.-déc. 2001, p. 50.

capitalist” a scos la iveală figuri devenite noi idoli. *Che Guevara* a încarnat, de exemplu figura sfântului laic, martir al cauzei revoluționare, iar CIA a întrupat figura demonului nedreptății⁸².

Modernitatea este acum asimilată mai ales idealului schimbului universal, iar instrumentul cel mai eficace al acestui schimb este banul! Banul devine simbolul acestei lumi moderne delocalizate temporal și spațial. Acest gaj simbolic necesită încredere și cooperare, pretinde un cadru anonim universal, neavând nevoie de limite politice și economice naționale!. Banul mondializează, dar nu umanizează! O lume care se mondializează, fără să se umanizeze, nu satisface nici idealul universalist, nici exigențele particulariste. Această lume delocalizată arată ca un haos, ca o lume lipsită de control. Ea nu corespunde nici pe de parte pretențiilor ideologice de raționalitate și de umanitate, dar și mai puțin rezistă în fața fanatismului particularist⁸³. Post-modernitatea, - așa cum se numește frecvent noua eră! - nu respinge totuși trecutul instituționalizat, tradiția modernă, ceea ce face să fie considerată chiar *o nouă față a modernității*, ci le reinterpretează, fiind mai degrabă o *criză a identității* moderne. O criză ieșită din marile paradoxuri care o străbat, precum cea dintre diversitate și uniformitate. Existența națiunilor depinde de capacitatea proiectelor politice de a face să dispară progresiv rivalitățile și conflictele între grupuri sociale, religioase sau etnice după reguli pe care la consideră legitime. De asemenea, utopia unui *Pământ ca o grădină planetară* se estompează și ea, pentru că există o mulțime de identarisme concurente, naționale sau geografice⁸⁴. Universalismul cel mai pur este evident cosmopolit, dar această *cetățenie a lumii*, literalmente *cetățenie universală* după etimologia greacă, nu este posibilă decât sub formă etnică și ideologică. Rezolvarea ecuației naționalism-universalism presupune, așadar tolerarea ambelor fenomene: *universalismul presupune naționalul ca parte constitutivă, cu funcții proprii și rol dominant, ceea ce înseamnă o acceptare a naționalismelor cu rol de potențare a vieții colective*⁸⁵. Lumea se construiește mereu!

SIMONA NICOARĂ

IDENTITE NATIONALE, SENSIBILITE LATENTE DE LA MODERNITE (XVIIIE – XXE SIECLES)

RÉSUMÉ

La dimension identitaire est inhérente au concept de *nation*. Par sa racine latine, le mot *nation* désigne une communauté dont les membres ont la même origine et histoire. L'identité nationale suppose une continuité au long du temps, une mémoire, bref la présence du passé dans le présent. Mais c'est seulement au cours du XVIIIe siècle que ce terme commence à acquérir son sens moderne, c'est-à-dire politique. Le terme *nation* est étroitement associé à la notion de *liberté* désignant un *peuple souverain* qui dispose du pouvoir d'État. *Nation* s'inscrit d'emblée dans le registre du vocabulaire revendicatif. Entre 1770-1830 le mot *nation* s'est imposé comme un des concepts essentiels du discours politique révolutionnaire. La thèse de la nation comme religion décèle deux hypothèses un peu différentes : soit la nation coule dans le moule ecclésiastique, soit elle sert de religion de substitution. C'est de là qu'elle tire sa force d'attraction, puisque pour certains elle peut incarner une forme ancienne et vénérable du salut, tandis que pour les autres le comble du modernisme.

⁸² Jean-François Sirinelli, *Génération 68*, în *Histoire*, nr. 274, mars 2003, p. 66-67.

⁸³ S. Nicoară, *Națiunea modernă*, p. 197.

⁸⁴ D. Schnapper, *op. cit.*, p. 11. *Université de tous les savoirs. La Géographie et la Démographie*, vol I, sous la dir. d'Yves Michaud, Paris, Poches, Odile Jacob, 2002, p. 284-285. Robert Muchembled, *O istorie a Diavolului. Civilizația occidentală în secolele XII-XX*, (trad. Em. Galaicu-Păun), Cartimpex, 2002, p. 298-299, 307.

⁸⁵ Al. Zub, *Din avatarurile naționalismului*, Xenopoliana, V, 1-4, 1997, p. 4.